

ĐỊNH HÌNH CẤU TRÚC PHẦN THỂ DỤC THỂ THAO TRONG BÁCH KHOA TOÀN THƯ VIỆT NAM (QUYỂN SỐ 35)

Hoàng Công Dân*

Mở đầu

Nhiều nước trên thế giới đều coi trọng việc biên soạn bách khoa toàn thư, bởi vì bách khoa toàn thư là “sách của các loại sách” là “trường đại học không có tường bao” phục vụ thiết thực và hữu ích nhất cho công cuộc giáo dục đào tạo. Chính vì ý nghĩa đó nên Việt Nam cần sớm biên soạn một bộ Bách khoa toàn thư Việt Nam tổng hợp cỡ lớn. Bộ Bách khoa toàn thư Việt Nam sẽ nhằm mục đích giới thiệu một cách toàn diện, có hệ thống, chuẩn xác những tri thức cơ bản nhất về đất nước, con người, lịch sử xã hội, văn hoá, khoa học, kỹ thuật, công nghệ Việt Nam xưa và nay; giới thiệu một số tri thức văn hoá, khoa học, kỹ thuật, công nghệ của thế giới liên quan đến những tri thức cần cho độc giả Việt Nam. Cùng với các phương tiện truyền thông khác, Bách khoa toàn thư Việt Nam cũng sẽ góp phần giáo dục và nâng cao dân trí, đáp ứng nhu cầu ngày càng cao, phong phú và đa dạng về đời sống tinh thần của nhân dân... Do vậy, ý nghĩa của công trình này rất quan trọng.

Bài viết này dựa trên sự tổng hợp tư liệu của các nhà khoa học trong Hội thảo chuyên đề “Nghiên cứu, xây dựng biên soạn mục từ Bách khoa toàn thư chuyên ngành TĐTT Việt Nam” do Hội khoa học TĐTT Việt Nam –Ban biên soạn Bách khoa toàn thư Việt Nam tổ chức; Nhằm định hình bộ khung khái niệm cơ bản phục vụ cho việc biên soạn Bách khoa toàn thư chuyên ngành là: Du lịch, Thể dục thể thao, Âm thực và Trang phục trong quyển số 35.

Bách khoa toàn thư là gì?

Bách khoa toàn thư còn gọi là Bách khoa thư, là bộ sách tra cứu về nhiều lĩnh vực kiến thức nhân loại. Bách khoa toàn thư là bộ sách tra cứu kiến thức tổng quát trên nhiều lĩnh vực kiến thức khác nhau hoặc có thể là bộ sách tra cứu chuyên sâu về một lĩnh vực nào đó (ví dụ như bách khoa toàn thư về y học, triết học, hoặc luật). Cũng có những bộ bách khoa toàn thư đề cập đến nhiều

chủ đề khác nhau trên một góc độ văn hóa, sắc tộc, hay quốc gia nhất định, ví dụ như bộ *Đại Bách khoa thư Xô Viết* hoặc bộ *Bách khoa thư Do thái giáo*. Tên gọi của bách khoa toàn thư trong tiếng Anh “encyclopedia” bắt nguồn từ từ tiếng Hy Lạp cổ εγκύκλιος (có nghĩa là “phổ biến rộng rãi”) và παιδεία (có nghĩa là “giáo dục”), hàm nghĩa là “kiến thức phổ thông/đại chúng”.

Ý tưởng tập hợp mọi kiến thức của thế giới vào trong tầm tay tại một nơi nhất định có từ thời Thư viện Alexandria và Pergamon cổ đại. Nhiều tác giả thời cổ đại (như Aristotle) đã cố gắng tập hợp lại toàn bộ kiến thức của nhân loại.

Một trong những soạn giả bách khoa thư cổ đáng chú ý nhất là Pliny già (thế kỷ thứ nhất Công nguyên) đã viết bộ *Naturalis historia* (Lịch sử tự nhiên), gồm 37 tập về thế giới tự nhiên và trở nên cực kỳ phổ biến ở Tây Âu trong suốt thời kỳ Trung cổ. Hoàng đế Trung Quốc Thành Tổ nhà Minh đã trực tiếp trông coi việc biên soạn bộ *Vĩnh Lạc đại điển* (永樂大典), là một trong những bộ bách khoa thư lớn nhất trong lịch sử, được hoàn thành vào năm 1408 và bao gồm hơn 11.000 tập viết tay, trong số đó chỉ có 400 tập còn tồn tại đến ngày nay. Trong triều đại tiếp theo, hoàng đế Trung Quốc Càn Long nhà Thanh đã sáng tác 40.000 bài thơ rồi đưa vào trong một thư viện 4 khu với 4,7 triệu trang viết cùng với hàng ngàn bài luận. Bộ *Tứ khố toàn thư* (四庫全書) có thể sánh với bách khoa thư kiểu phương Tây.

Việc biên soạn kiến thức Hồi giáo thời kỳ đầu vào thời Trung cổ đã tạo ra nhiều công trình toàn diện, và có một số đóng góp mà ngày nay chúng ta gọi là phương pháp khoa học, phương pháp lịch sử và phương pháp trích dẫn. Những công trình đáng kể bao gồm bách khoa thư khoa học của Abu Bakr al-Razi, bộ *Mutazilite* gồm 270 quyển rất phong phú về nội dung của Al-Kindi và bách khoa thư y học của Ibn Sina là một công trình tham khảo có giá trị hàng thế kỷ. Cũng

*TS, Ban chủ nhiệm đề án 641, nguyên Tổng biên tập Tạp chí thể thao

phải kể tới các tác phẩm về lịch sử văn vật (hay còn gọi là xã hội học) của Asharites, al-Tabri, al-Masudi, Ibn Rustah, al-Athir và Ibn Khaldun, trong đó bộ Muqadimmah đề cao nguyên tắc mà ngày nay hoàn toàn tiếp tục được áp dụng, đó là phải luôn luôn thận trọng kiểm chứng mọi kết luận trong các bài viết. Những học giả này có một ảnh hưởng đáng kể đối với các phương pháp nghiên cứu và biên soạn, một phần do thông lệ isnad của Hồi giáo nhấn mạnh sự trung thực so với bài viết gốc, cũng như việc kiểm chứng nguồn tham khảo và việc luôn đặt lại vấn đề khi nghiên cứu.

Ý tưởng hiện đại về việc xây dựng các bộ bách khoa thư dưới dạng in, đa dụng và phân phối rộng rãi xuất hiện ngay trước thời Denis Diderot và các soạn giả bách khoa thư thế kỷ thứ 18. Những năm đầu của thế kỷ 19 chứng kiến sự thăng hoa của các bách khoa thư xuất bản ở Anh, châu Âu và Mỹ. Ở Anh bộ *Rees's Cyclopaedia* (1802–1819) chứa đựng một lượng thông tin khổng lồ về những cuộc cách mạng khoa học và công nghiệp thời kỳ đó. Điểm nổi bật của những ấn bản này là những hình minh họa chất lượng cao do những nhà chạm khắc như Wilson Lowry tạo ra, và các hình nghệ thuật do những chuyên gia như John Farey, Jr. phác họa. Nhiều bộ bách khoa thư xuất bản ở Scotland, là kết quả của thời kỳ Khai sáng Scotland, do nền giáo dục ở đây có chất lượng trung bình cao hơn hẳn những vùng còn lại ở Anh.

Gần đây có nhiều bách khoa thư cũng được xuất bản trực tuyến. Bách khoa thư truyền thống thường được soạn bởi các soạn giả có trình độ hàn lâm. Tuy nhiên với Wikipedia thì lại khác, dự án này bắt đầu từ năm 2001 với mục đích là tạo ra một bách khoa thư mở đối với tất cả mọi người. Bất kỳ ai cũng đều có thể sửa chữa, bổ sung văn bản, hình ảnh và âm thanh trên đó. Nội dung của nó tuân theo giấy phép bản quyền công cộng (*copyleft*) tự do (GFDL). Đến năm 2004 dự án đã có tổng cộng hơn một triệu mục từ với hơn 80 ngôn ngữ khác nhau.

Cấu trúc phân cấp và bản chất luôn thay đổi của bách khoa thư đặc biệt thích hợp khi lưu trữ trên đĩa máy tính hoặc trực tuyến, và đến cuối thế kỷ thứ 20 phần lớn những bách khoa thư quan trọng đều chuyển sang những phương pháp

lưu trữ này. Việc xuất bản trên đĩa (tiêu biểu là đĩa CD-ROM) có lợi thế là chi phí sản xuất rẻ và rất tiện mang đi lại. Ngoài ra, chúng có thể chứa đựng các phương tiện không thể có được trên bản in như hoạt hình, âm thanh, và video. Siêu liên kết giữa các mục có liên quan về mặt nội dung cũng là một lợi thế nữa. Các bách khoa thư trực tuyến có lợi thế ở điểm năng động: Các thông tin mới cho vào có thể được xem ngay tức thì, mà không phải chờ đến khi ra ấn bản tĩnh (trong trường hợp in trên giấy hoặc đĩa).

Ý nghĩa của phần thể dục thể thao trong Bách khoa toàn thư Việt Nam

Trong xu thế phát triển mới của TDTT thế giới và điều kiện kinh tế xã hội cụ thể của đất nước, TDTT càng ngày càng đóng vai trò quan trọng không những trong việc rèn luyện thể chất con người mà còn có những đóng góp nhất định cho việc nâng cao chất lượng sống của cộng đồng và xã hội trong xu hướng chung hiện nay là giao lưu và hội nhập. Thông qua lịch sử, sự phát triển của thuật ngữ trong các môn thể thao cũng đóng góp phần không nhỏ trong lĩnh vực xã hội không chỉ ở khía cạnh định dạng trong ngôn ngữ mà còn ở phương diện nâng cao sức khỏe cho cộng đồng. Sự phát triển của TDTT trong mỗi quốc gia luôn sánh đôi với việc sử dụng bản ngữ trong huấn luyện, thi đấu hay kỹ thuật nhằm đảm bảo tính chính xác với vận động viên và sự hiểu biết phổ cập trong khán - thính giả.

Trong quá trình phát triển để hội nhập thể giới, TDTT đòi hỏi tính chuyên nghiệp. Sự phát triển của ngôn ngữ TDTT chịu ảnh hưởng của xã hội, phản ánh xã hội và ngược lại ngôn ngữ TDTT cũng tác động làm phong phú thêm ngôn ngữ trong xã hội. Nhìn một cách khái quát, ngôn ngữ TDTT được thể hiện trong các điều lệ, quy định, tổ chức thi đấu, trong các tài liệu chuyên ngành TDTT. Hiện nay, có một thực tế là việc sử dụng các thuật ngữ trong sinh hoạt hằng ngày, trên các phương tiện truyền thông là khá phức tạp, ngay trong các sách giáo khoa cũng có tình trạng này. Điều đó cũng nổi rõ trong phạm vi ngành TDTT.

Với trình độ dân trí ngày càng cao và tốc độ phát triển kinh tế, văn hoá, xã hội như vũ bão hiện nay thì nhu cầu sử dụng từ điển của người dân ngày càng lớn. Nhu cầu của người đọc là

một yếu tố thúc đẩy sự ra đời những cuốn từ điển mới, trong đó có cả từ điển ngữ văn lẫn từ điển bách khoa.

Ngôn ngữ TDTT trong bộ Bách khoa toàn thư Việt Nam là một hệ quả tất yếu của việc công nhận ngày càng tăng ý nghĩa về mặt xã hội của TDTT. Người ta coi bách khoa toàn thư hay từ điển TDTT là cửa sổ của khoa học công nghệ TDTT.

Thế kỷ 21- cách mạng công nghệ 4.0, đánh dấu sự phát triển vượt bậc của kinh tế - xã hội, của TDTT, tri thức về khoa học công nghệ cần thiết phải chuẩn hoá và hoàn thiện. Năm 2017, nhà nước ta yêu cầu các ngành biên soạn bách khoa toàn thư Việt Nam với 38 tập. Các mục từ TDTT thuộc tập 35 gồm mục từ của các ngành: Du lịch, thể thao, ẩm thực, trang phục.

Cấu trúc thể dục thể thao Bách khoa toàn thư Việt Nam sẽ như thế nào?

Có hai phương pháp chính xây dựng bách khoa toàn thư: Phương pháp trong đó các mục từ được sắp xếp theo thứ tự trong bảng chữ cái, hoặc phương pháp theo thể loại chủ đề có phân bậc. Phương pháp đầu là phổ biến nhất, đặc biệt đối với những bộ trình bày kiến thức phổ thông.

Thông tin trên một bách khoa toàn thư in cần có một cấu trúc phân cấp nào đó, và thông thường thì các đề mục được sắp xếp theo thứ tự trong bảng chữ cái. Tuy nhiên với định dạng lưu trữ điện tử tự động, việc áp đặt một cấu trúc định sẵn là hoàn toàn không cần thiết. Thay vào đó, hầu hết các bách khoa thư điện tử cho phép sắp xếp các đề mục bằng nhiều cách khác nhau, kể cả theo chủ đề lẫn theo thứ tự trong bảng chữ cái.

Về cấu trúc biên soạn: Theo ngôn từ nghề nghiệp gọi là cấu trúc của Bách khoa toàn thư. Mà đã nói đến cấu trúc thì chỉ có hai vấn đề, đó là: Cấu trúc vĩ mô và Cấu trúc vi mô.

Cấu trúc vĩ mô: Là cấu trúc tổng thể của bộ sách, bao gồm toàn bộ khung xương của sách, mà trong đó Bảng mục từ được xem như thành phần cơ bản; còn cấu trúc vi mô thực chất là cấu trúc của mục từ.

Cấu trúc vi mô: Là cấu trúc biên soạn của từ hoặc mục từ. Ban chỉ đạo sẽ ban hành: Cẩm nang Biên soạn Bách khoa toàn thư Việt Nam.

Cấu trúc vĩ mô: Quan trọng nhất là phải lập được Bảng mục từ, trong đó cần lưu ý: Về cơ cấu bảng mục từ; Bảng mục từ theo chuyên

ngành; Bảng mục từ tổng hợp. Và có thể lập các bảng mục từ khác để bổ sung, tham khảo: Như bảng mục từ về tác giả - tác phẩm, về trào lưu - trường phái, về tổ chức, hoạt động, sự kiện...

Cách phân loại các mục từ: Của Bách khoa toàn thư, mà các loại mục từ đó, xưa nay được hiểu tương đối phổ biến như sau: Một là, mục từ phân loại theo sơ đồ hình cây: Có mục từ gốc, mục từ nhánh chính, mục từ nhánh phụ. Hai là, mục từ phân loại theo dung lượng. Căn cứ vào số lượng chữ của mục từ, có: Mục từ dài và mục từ cực dài (khoảng 2.000 đến 10.000 chữ hoặc hơn); mục từ trung bình (khoảng 350 đến 2.000 chữ) và mục từ ngắn (dưới 350 chữ). Ba là, mục từ phân loại theo nội dung khoa học, có:

Mục từ tổng quát: Là mục từ có bài viết mang tính khái quát, tổng hợp về một ngành học thuật, về một lĩnh vực, một quốc gia, một vùng miền...

Mục từ chỉ dẫn khoa học: Là những mục từ viết về thuật ngữ, khái niệm, học thuyết, lý luận cơ bản, sự việc hiện tượng... của ngành hoặc phân ngành.

Mục từ giải thích: Là những mục từ có bài viết về tên nhân vật, tên đất, tên dân tộc, tổ chức, sự kiện, tác phẩm.

Mục từ chỉ dẫn: Là những mục từ xem, xem thêm hay tham khảo thêm nội dung của các mục từ khác, nhằm liên kết các tri thức nằm rải rác khắp nơi trong bộ sách.

Trong mấy cách phân loại đó, thì mục từ phân loại theo nội dung khoa học được xem là chuẩn xác hơn cả. Vấn đề cốt yếu nhất là ở chỗ cần phải lựa chọn mục từ như thế nào? Trước hết phải xác định nguồn lựa chọn mục từ. Mục từ của Bách khoa toàn thư được hiểu như là một khái niệm, một chủ đề tri thức, một học thuyết, một trường phái, một tổ chức, một sự kiện, một ngành và một phân ngành học thuật... cho đến một tác giả, một tác phẩm, một nhân danh, một địa danh... Do thế, nguồn lựa chọn phải lấy từ các giáo khoa, giáo trình, chuyên khảo, chuyên luận, tiểu luận khoa học và các công trình tra cứu đã có. Tiếp theo, cần chú ý đến cấu trúc bảng mục từ, sao cho đáp ứng được các yêu cầu về tính hệ thống, tính toàn diện, tính khoa học. Rồi cũng phải tính đến các mục từ lớn, các mục từ nhỏ, tức là tính tăng bậc của mục từ. Cuối

cùng là lập bảng mục từ theo các chuyên ngành và bảng mục từ tổng hợp của cả ngành. Ở đây, cần chú ý đến các mục từ liên ngành (có thể cả liên quyền, liên tập); lại cũng cần lập các bảng mục từ bổ sung, tham khảo khi thấy cần thiết. Vì Bách khoa thư là giáo dục tri thức theo một chu trình trọn vẹn, nên bảng mục từ nhất thiết cũng phải thể hiện đầy đủ, trọn vẹn của tri thức theo từng ngành, trong đó có TDDT.

Tuy nhiên, câu hỏi đặt ra là, mỗi quyền sẽ có bao nhiêu mục từ. Theo Ban chỉ đạo biên soạn Bách khoa toàn thư Việt Nam, thì hiện chưa đưa ra được con số cụ thể. Tuy nhiên, cũng có thể thấy là, mỗi Ban biên soạn một quyền trong Bộ Bách khoa toàn thư Việt Nam gồm 37 quyền. Các quyền này có số trang tương đương nhau. Từ đó có thể hình dung mỗi quyền trung bình có khoảng 1500 hoặc 2000 trang in thì sẽ có khoảng 2000 - 2500 mục từ.

Theo ý kiến của Ban chỉ đạo biên soạn Bách khoa toàn thư Việt Nam, cấu trúc vĩ mô các loại mục từ trong Bách khoa toàn thư bao gồm 7 loại:

Nhân danh: Người có công đóng góp lớn cho ngành, tác giả...

Địa danh: Các địa điểm gắn liền với sự hình thành và phát triển của ngành.

Hệ thống khái niệm và thuật ngữ ngành.

Nhóm phái, trào lưu, khuynh hướng của từng ngành.

Các tổ chức và sự kiện của ngành.

Tác phẩm, sách báo, tạp chí tiêu biểu.

Khái quát lịch sử hình thành và phát triển ngành.

Nguyên tắc xây dựng bảng mục từ: Chính xác; Toàn diện, Cập nhật; Hiện đại; Chuẩn mực; Dân tộc; Quốc tế và Cần yếu (người tiếp nhận kiến thức, tri thức của bách khoa thư).

Bách khoa thư Việt Nam tập 35 yêu cầu cung cấp đủ thông tin cho người quan tâm về 500-600 mục từ TDDT. Muốn vậy, trước tiên phải xây dựng đề cương, cấu trúc vĩ mô và bảng mục từ. Các từ bao gồm: Từ ngắn, từ vừa, từ dài, từ rất dài.

Đề cương Bách khoa thư (TDDT) có thể gồm những nội dung sau đây: Mục đích, Yêu cầu, Phân loại mục từ, Quy định biên soạn mục từ, Hướng dẫn tra cứu. Tuy nhiên đề cương còn cần theo chỉ dẫn của Ban biên soạn Bách khoa toàn thư Việt Nam. Sau khi có đề cương, các mục từ, Ban biên soạn cần phân công biên soạn từng

mục từ, người xem và luận đúng từng mục từ, từng mục từ cần được qua Hội đồng thẩm định.

Biên soạn Bách khoa thư không như biên soạn từ điển, cần giải thích đầy đủ từng mục từ, không chỉ làm rõ nghĩa. Đây rõ ràng là một công trình khoa học rất nghiêm túc, khó khăn và rất mới. Bởi vì, hiện nay trong tay chúng ta chỉ có khoảng 6-10 cuốn từ điển TDDT của nước ngoài (Anh, Nga, Đức, Trung Quốc...), chưa có cuốn Bách khoa thư TDDT mới nhất để tham khảo. Nhìn chung, cần khuyến khích tham khảo từ điển hoặc bách khoa thư TDDT của nước ngoài. Tuy nhiên, công việc này không hề đơn giản, vì hiểu và dịch chuẩn xác sang từ tiếng Việt rất khó khăn, ngay cả văn phạm tiếng Việt cũng cần có trình độ tốt của người biên soạn.

Thay kết luận: Theo GS.TS Nguyễn Văn Đính- Trưởng Ban biên soạn Bách khoa toàn thư Việt Nam cuốn 35: Bách khoa toàn thư Việt Nam là một công trình khoa học đồ sộ, có ý nghĩa vô cùng to lớn về mọi mặt ở nước ta. Việc biên soạn là một công việc đòi hỏi nhiều công sức và trí tuệ của nhiều nhà khoa học. Chính vì tính chất quan trọng và ý nghĩa của nó nên nhiều vấn đề cần được bàn luận, trao đổi để thống nhất trong quá trình biên soạn.

Việc biên soạn Bách khoa toàn thư là công việc rất khó khăn và vất vả, đây là lần đầu tiên Việt Nam tiến hành biên soạn bộ Bách khoa toàn thư này. Chúng ta đã huy động hàng trăm, thậm chí hàng ngàn nhà khoa học biên soạn. Riêng cuốn Bách khoa thư Du lịch, Thể dục thể thao, Ẩm thực, Trang phục (cuốn 35) cũng đã có gần 20 nhà khoa học trực tiếp tham gia, ngoài ra còn có sự tham gia của nhiều chuyên gia khác. Trong việc biên soạn cuốn 35 có nhiều vấn đề đặt ra cần phải nghiên cứu, thảo luận để hiểu sâu hơn và có thể đi đến thống nhất trong quá trình biên soạn./

Tài liệu tham khảo

1. Viện khoa học TDDT (2017), *Tài liệu Hội thảo Hội thảo chuyên đề* “Nghiên cứu, xây dựng biên soạn mục từ Bách khoa toàn thư chuyên ngành TDDT Việt Nam”.

2. Vi.wikipedia.org/wiki/Bách_khoa_toàn_thư

3. Wikipviet.blogspot.com/2013/07/bach-khoa-toan-thu-la-gi-ai-viet-cuon.html.